

STILISTIČKE TEORIJE I KOMUNIKACIJA

Vodeći princip u razvoju strukturalne stilistike je lingvistički redukcionizam. Po ovom principu, posledice verbalne komunikacije imaju svoj uzrok u vidljivim odlikama ekspresivne ravni jezika. Stoga, ukoliko se stekne utisak da izrečena poruka izaziva određenu reakciju kod primaoca, stilističar usmerava svoju pažnju isključivo na poruku da bi otkrio izvor te reakcije. Prihvatanje ovog principa – koji se ogleda u dvojnim pretpostavkama o tome šta jezik jeste i šta jezik radi – doveo je do rezultata u lingvistici. Prema tome, nije teško uvideti zašto su stilističari usvojili ovaj princip i u svrhu tumačenja drugih aspekata komunikacije, osim onih koji pripadaju samodefinisanom lingvističkom domenu. Međutim, upravo je ovaj redukcionistički princip blokirao dalje napredovanje u stilistici.

Da bi se iz perspektive uzroka i posledice – tj., iz perspektive biplanarnog modela jezika – proučavao aspekt verbalne komunikacije, potrebno je odrediti šta je to što „dobijamo“ u komunikaciji. Ukoliko se u tome uspe, onda se mogu odrediti odlike ekspresivne ravni koje su uzrok posledica komunikacije. Bali je bio prvi koji je uvideo ovaj uslov i prvi koji je bio poražen njime. Od njegovog neuspeha pa na dalje, svaka „nova“ verzija strukturalne stilistike je pokušala da obnovi istraživanje ponovnim razmatranjem same prirode stilističkih posledica. U svakom od ovih slučajeva je iznet novi opis onog stilističkog aspekta koji nam govori šta „dobijamo“ u komunikaciji: fokus je na poruci, potpunom dešifrovanju, analitičkim strategijama, itd. Stilistika zbog ovog uslova postaje sve više okrenuta čitaocu, i samim tim postaje sve više grana kognitivne psihologije. Čak je i generativna stilistika pokušala da reši problem određivanja stilističkog sadržaja. Ponuđena je krajnje negativna definicija: stilistički sadržaj nije značenje. Ovo je bilo dovoljno da se generativnoj stilistici dozvoli podela ekspresivne ravni na odlike koje jesu i odlike koje nisu vezane za značenje. Kod biplanarne analize nije potrebno određivati sadržaj, kao što nije nužno da sadržaj služi kao kriterijum za uzajamnu analizu ekspresije.

Pretpostavka da je stilistički sadržaj intersubjektivna, pojavila se u svakom novom opisu. Ova pretpostavka kaže da jedna poruka saopštava isti sadržaj svakom od primaoca te poruke. Zapravo, sadržaj *pripada* poruci. Razlog

ovome mogu biti osobine jezika ili način na koji primalac shvata poruku. U svakom slučaju, pretpostavlja se da su posledice koje izazove poruka „proizašle“ iz odlika te poruke. Princip intersubjektivnosti samo navodi da je stilistički sadržaj koji je proizašao iz jedne poruke isti za sve primaocce – bilo zato što svi govorimo isti jezik, ili zato što svi razumemo poruke na isti način. Argument dalje kaže – kad bi se desilo da to nije tako, onda uopšte ne bi imalo smisla pričati o tome kako poruka *komunicira*. Pojam komunikacije prosto nalaže intersubjektivnost. Pošto svi mi osećamo da poruke zaista komuniciraju više od značenja, onda ono što nam one saopštavaju mora biti intersubjektivno. Okolnosti ovog argumenta su se promenili, ali i danas opstaju Balijevi razlozi zbog kojih je tvrdio da stilistički sadržaj ima svoj izvor u jeziku. Kao rezultat tome, ostaje problem kako opisati taj sadržaj.

Niz izvora podržava predloženi opis stilističkog sadržaja. Međutim, ako se uzmu u obzir sile koje krše bilo koju teoriju socijalne nauke, ovi izvori se mogu podeliti u tri osnovne grupe. Najpre, u nekim predlozima se poziva na intuiciju. Bali, generativni lingvisti i Dilon su tražili od prosečnog čoveka (koji se ne bavi naukom o jeziku, nego se samo koristi njime) da preispita svoju svest, sa ciljem da ispitaju da li su tačne njihove tvrdnje o stilističkim posledicama. Međutim, teško je uočiti bilo šta, i opisati šta je tačno opaženo. Naša sposobnost da pričamo o mentalnim sadržajima je ograničena i nemoguće je proveriti da li je ono što jedna osoba smatra za opis mentalnog sadržaja isto što i druga osoba misli. Naučni opis koji se zasniva na takvim opisima mora mnogo toga uzeti zdravo za gotovo.

U drugoj grupi ovih izvora se poziva na „otkrića“ u srodnim disciplinama, tj., na novonastale načine na koje možemo pričati o mentalnim radnjama koje je inače nemoguće posmatrati. Džekobsonova saradnja sa ruskim formalizmom je omogućila njegovu ideju o „fokusu na poruci radi same poruke“. Rifater je opisao stilističke posledice uz pomoć termina informacija, predvidivost, podsticaj i reakcija, tj., prema jezičkim igrama u biheviorističkoj psihologiji. Najskoriji predlozi prozilaže iz jezika i mistike teorije o kompjuterskim sistemima. U svakom od ovih slučajeva oslonac je na terminološkom okviru, ili jezičkoj igri, da bi se dobila koherentna slika o procesima koji se odvijaju u umu. Ovoj slici se dodaje ideja o stilističkom sadržaju. Na ovaj način, konkretan opis onog stilističkog aspekta koji se bavi time šta „dobijamo“ u komunikaciji, jeste ograničen, zaštićen, i pružena mu je podrška uz pomoć odnosa zajedničke zavisnosti koji određuju upotrebu termina u jezičkoj igri.

Generalno, koncepti iz socijalnih nauka takođe dobijaju podršku od empirijskih opažanja. Međutim, što se stilističkog sadržaja tiče, empirijska opažanja nije moguće primeniti. Može se posmatrati jedino ekspresivna ravan. Ipak, ponekad i ovo može pružiti neposrednu podršku pri opisu toga šta „dobijamo“ u komunikaciji. Dilon i Rifater (i Džekobson donekle) su izbegli pi-

tanja koja se bave specifičnostima predloženog sadržaja tako što su tvrdili da bi vidljiva ekspresivna svojstva stila (ili ono što su oni verovali da jesu) morala da izazovu određenu reakciju kod primaoca. Naravno, ovakav argument podržava njihovo shvatanje stilističkih posledica jedino ako se najpre prihvati njihovo shvatanje stilističkih svojstava ekspresivne ravni. Međutim, uslov biplanarnog modela jeste da se značajna svojstva ekspresivne ravni mogu uočiti jedino ako se sadržaj posmatra iz kriterijumske perspektive.

Rezultat ovoga je zanimljiva studija o uzroku i posledici, gde se pretpostavlja da je uzrok vidljiv, ali da identifikacija posledice ostaje stvar nagađanja, tradicije i nekog poprilično autokratskog teoretisanja. Empirijsku studiju o tome kako nam jezik „daje“ to što „dobijamo“ u komunikaciji i dalje remeti nemogućnost analize toga šta je to što svi mi zaista „dobijemo“.

Kada se uzme u obzir priroda stilističkog sadržaja i ekspresije, ne bi trebalo da je čudno što je ponuđeno toliko različitih predloga. Ne bi trebalo da bude čudno ni to što je svaki nov predlog pun slabosti. Teorija u kojoj je svaka nova ideja primorana da svoj potporni kriterijum zasniva na jako diskutabilnim temeljima, ne može dostići stabilnost, niti može napredovati. Nesposobnost stilistike da zadobije akademski ugled (ili sredstva) direktno proizilazi iz kritičke dileme koju izaziva dominantni biplanarni model.

Zašto je strukturalna stilistika dovedena u tako neugodan položaj? Ako se razmotre pretpostavke biplanarnog modela, odgovor bi trebalo da bude jasan. Stilistika je prinuđena da protivreči jednom od svojih osnovnih zakona. Sosir je tvrdio da mi, kao sagovornici/slušaoци, ne možemo objektivno da sagledamo poruke. Naša percepcija jezika je velikim delom određena subjektivim kriterijumskim razmišljanjem. Kao pojedinci vršimo analizu date poruke. Svaki element ekspresivne ravni procenjujemo prema određenim kriterijumima.

Uključujući Sosira, nijedan strukturalista nije mogao da ostane veran onome što ovaj zakon podrazumeva. Razlog tome je očigledna potreba da se jezik objasni na način koji bi pokazao kako on može biti sredstvo za komunikaciju. A za komunikaciju se, kroz istoriju lingvistike i stilistike, uvek mislilo da podrazumeva intersubjektivnost. Stoga, u strukturalističkoj doktrini je stvoren neizbežan konflikt između pretpostavke o subjektivnoj kriterijumskoj analizi ekspresivne ravni, i pretpostavke o intersubjektivnosti sadržaja komunikacije. Mislilo se da se rešenje ovog konflikta nalazi u razlici između forme i sadržine. Međutim, po ovom rešenju, iako mi *individualno* izvodimo formu iz sadržine, ipak *svi* mi to izvođenje činimo prema istim kriterijumima i pravilima. Drugim rečima, kada bi bilo moguće objasniti intersubjektivnu komunikaciju posredstvom jezika, onda bi se moralo pretpostaviti da svi ljudi koji komuniciraju na istom jeziku nužno moraju analizirati ekspresivnu ravan na isti način. Komunikacija se morala shvatiti kao upotreba intersubjektivnog jezika koji sistematično određuje odnose između ekspresije i sadržaja. Iz tog

razloga je pretpostavka o intersubjektivnosti jezika dovela do dilema u redukcionizmu.

Drugim rečima, da bi prihvaćena ideja o komunikaciji imala smisla, pretpostavljeno je da postoji neka vrsta mentalne objektivnosti. Sosir kaže da jezik postoji u kolektivnoj svesti zajednice. Iz sličnih razloga, Čomski kao predmet svoje analize uzima lingvističku kompetenciju idealnog sagovornika/slušaoaca. Ekspresivni sistemi i modeli čitanja u strukturalnoj stilistici uključuju neku analognu vrstu mentalističkog hokus-pokusa, samo da bi objasnili kako to sadržaj komunicira nešto. Ali kad god se pretpostavi intersubjektivnost komunikacionog sadržaja, postavlja se pitanje o tome kakva je konkretna priroda tog sadržaja, koje nema odgovor. Kao posledica ovoga, objašnjenje o tome kako „funkcioniše“ komunikacija je od samog početka zastranilo u mentalističko nagađanje.

Potrebno je novo shvatanje komunikacije, neko koje ne bi pretpostavilo jednoličnu intersubjektivnost i redukcionizam. U takvom shvatanju bi moralo da se uzme u obzir da na našu percepciju i interpretaciju komunikacionih događaja u velikoj meri utiču situacija, iskustvo, emotivni i socijalni faktori. Ukratko, moralo bi da se upamti da mi u komunikaciji ostajemo pojedinci.

Sa engleskog preveo:
Ivan V. Cvetanović¹
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet
Departman za novinarstvo

¹ ivan.cvetanovic@filfak.ni.ac.rs